

Metrická teorie Otto Jespersena

Petr Plecháč

Svou metrickou teorii představil Otto Jespersen 16. listopadu 1900 na půdě Dánské královské akademie věd, v jejíž ročenke ji ještě téhož roku publikoval.¹ Protože dánský text zůstal více než třicet let téměř nepovšimnut, rozhodl se Jespersen při sestavování souboru *Linguistica* publikovat jeho přepracovanou verzi v angličtině.² Tuto studii, s jejímž překladem se mohou čtenáři *Aluze* na následujících stranách seznámit, lze pak právem považovat za jednu z nevlivnějších versologických prací 20. století.

Jespersen poukazuje na nedostatky klasické metriky vycházející z antického binárního systému silných a slabých (resp. dlouhých a krátkých) slabik a jako první zavádí víceúrovňový model notace slovního přízvuku.³ Tím se samozřejmě stává nemyslitelným i klasický koncept stopy; v čtyřúrovňovém modelu by bylo třeba rozlišovat osmdesát typů. Ocitá se tak na rozcestí mezi tradičním přístupem, který konkrétní rytmus verše uměle přizpůsobuje abstraktnímu metrickému vzorci, a přístupem akustickým, který při sledování mnohosti variant způsobů organizace jednotlivých suprasegmentálních příznaků jakýkoliv vzorec *de facto* popírá. Jespersen, aniž by ve stopách akustických metrik⁴ rezignoval na možnost odlišit metrické verše od nemetrických a aniž by se zároveň navracel k východiskům tradiční metriky, postuluje svou slavnou a často citovanou tezi o relativitě slovního přízvuku: „Vzorec, který posluchač oče-

kává, je řada deseti slabik (která může být následována jedenáctou slabou slabikou) uspořádaná takovým způsobem, že sudé slabiky svou silou převyšují slabiky okolní [...] jedině, co posluchač na daných místech vyžaduje, je pohyb nahoru a dolů, stoupání a klesání, vzestup a pokles, zatímco velikost tohoto vzestupu či poklesu není vůbec důležitá.“⁵ Tímto jsou již do značné míry předjata stanoviska angloamerické metriky druhé poloviny 20. století; úkolem badatele je nalézt vztah mezi abstraktní metrickou osnovou a množinou přípustných fonetických reprezentací a formulovat jej prostřednictvím jednoduchých pravidel.

Druhým zásadním poznatkem studie je úloha pauzy ve výstavbě verše. Jespersen pomocí statistik ukazuje, že předpoklad „povolených deviací“, kterým tradiční metrika vysvětlovala výskyt *ex definitione* nepřípustných rytmických realizací, je neudržitelný; tzv. inverze se totiž neobjevují se stejnou frekvencí na všech místech ve verši, ale zdaleka nejčastěji zasahují jeho počátek. Vysvětlení přípustnosti nepravidelné alternace nachází Jespersen ve vlivu pauzy na zastření vzájemného vztahu síly přízvuků dvou sousedních slabik: „Slyšíme-li slabiku po pauze, je zcela nemožné určit, zda byla mluvčím zamýšlena jako silná, nebo slabá [...] Po pauze, která verši předchází, nelze očekávat žádnou konkrétní intenzitu; slabika, která je objektivně dosti silná, se může stát relativně slabým úvodem k něčemu ještě silnějším. Mate-

matik by se to mohl pokusit vyjádřit následujícím způsobem: poměr mezi stupněm pauzy a stupněm silné slabiky (0/4) je tentýž jako poměr mezi stupněm pauzy a stupněm slabé slabiky (0/1).⁶ Frekvence inverzí pak odpovídá pravděpodobnosti výskytu pauzy na jednotlivých pozicích ve verši.

Jespersen pracuje výlučně s veršem angloamerickým (Shakespeare, Milton, Shelley, Longfellow aj.), německým (Goethe) a dánským (Øhlenschläger, Paludan-Müller, Hertz), ale v textu na několika místech naznačuje, že jeho teorie má ambice popsat veškeré evropské sylabotónické versifikace.⁷ Přestože další generace badatelů prokázaly, že teorie nepostihuje některé specifické rytmické útvary,⁸ domnívám se, stále co říct nejen o versifikaci anglosaské, ale i slovanské, resp. české.

Na úlohu pauzy ve výstavbě českých veršů upozornil již ve dvacátých letech 20. století Otakar Zich.⁹ Přímo z Jespersenových pozorování vychází Roman Jakobson při řešení problematiky incipitu českého jambu¹⁰ a Miroslav Červenka, který tak vysvětluje nejen specifika incipitů všech českých veršových rozměrů, ale i možnost výskytu přízvuku polysylaba na slabé pozici metra.¹¹ Generativními metricky zprostředkovaný vliv Jespersenovy studie snad lze pozorovat i v Červenkových úvahách o lexikální slabosti a intonační hierarchii.¹² Poslední paragraf Jespersenovy studie pojednávající o základních distinktivních příznacích jambu a trocheje pak může pro českého čtenáře představovat zajímavé srovnání popisované sémantizace metra a diametrálně odlišné vlastní rytmické zkušnosti, které ilustruje rozdíl izochronie a izosylabismu¹³ dvou sylabotónických versifikací.

Ediční poznámka

V úvodu vypouštíme Jespersenovu poznámku o původní dánské verzi práce. Nejednotný způsob citací sjednocujeme pod-

Poznámky:

¹ Otto Jespersen, „Den psykologiske grund til nogle metriske fænomen“, *Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger* 85, s. 487n.

² Týž, „Notes on Metre“, in: *Linguistica: Selected Papers in English, French, and German*, København, Levin & Munksgaard 1933, s. 249–274.

³ Později zavádí nezávisle na Jespersenovi čtyřstupňový model práce George L. Tragera a Henry Lee Smithe (*An Outline of English Structure*, American Council of Learned Societies, Washington 1951).

le současného úzu. Zachováváme pouze číslování jednání, obrazů a veršů anglických originálů Shakespeareových dramát podle tzv. „Globe edition“ (*The Works of William Shakespeare*, Philadelphia, J. B. Lippincott and Co. 1867) a *číslování jednání a veršů německého originálu Goethovy Ifigenie Taurské podle Goethes sämtliche werke XI, Stuttgart, J. G. Cotta 1893. Bibliografické údaje překladů těchto nejčastěji citovaných děl pak nahrazujeme následujícími zkratkami:*

K2: William Shakespeare, *Komedie II*, přeložil Josef Václav Sládek, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1959.

T1: William Shakespeare, *Tragédie I*, přeložil Josef Václav Sládek a Antonín Klášterský, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1962.

T2: William Shakespeare, *Tragédie II*, přeložil Josef Václav Sládek, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1962.

H1: William Shakespeare, *Historie I*, přeložil Josef Václav Sládek a Antonín Klášterský, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964.

H2: William Shakespeare, *Historie II, Básně*, přeložil Josef Václav Sládek, Antonín Klášterský a Jaroslav Vrchlický, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1964.

G: Johann Wolfgang Goethe, *Výbor z díla II*, přeložil Pavel Eisner, Praha, Svoboda 1949.

U dříve nepřeložených anglických veršů uvádíme ad hoc pořízený překlad vlastní. Dánské verše přeložil pro Aluzi PhDr. František Fröhlich, jemuž bych na tomto místě rád srdečně poděkoval.

- 4 Srov. také Jespersenovu polemiku v dodatku.
- 5 Viz v tomto čísle – Otto Jespersen. „Metrum“. *Aluze* 2, 2009, s. 106.
- 6 Viz v tomto čísle – Otto Jespersen. „Metrum“. *Aluze* 2, 2009., s. 107.
- 7 Jespersen později omezil platnost teorie na versifikace germánské. Srv. Otto Jespersen, *Cause psychologique de quelque phénomènes de métrique germanique*, *Psychologie du langage*, Alcan, Paris 1933, s. 333–338.
- 8 Viz např. Paul Kiparsky, „Stress, Syntax, and Meter“, *Language* 51, 1975, s. 576–616.
- 9 „Tak na př. v uvedených příkladech z Nerudy je předrážka »a« (přidej) zcela lehká, kdežto předrážka »zde« (dobré bydlo) je těžší a může být vyslovena s malým důrazem, aniž tím poškodí rytmus verše. Tvořit sice »lehkou část« stopy (»nul zde«), ale je od své těžké oddělena přestávkou, takže není tak přímo v jejím rytmickém stínu, abych se obrazně vyjádřil.“ (Otakar Zich, „Předrážka v českých verších“, *Časopis pro moderní filologii* 14, 1928, s. 101.)
- 10 Roman Jakobson, „Poznámky k dílu Erbenovu“, in: týž, *Poetická funkce*, Jinočany, H&H 1995 [1935], s. 528.
- 11 Miroslav Červenka, *Z večerní školy versologie IV: daktyl*, Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR 1999, s. 14. Týž, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006, s. 69–70.
- 12 Týž, *Kapitoly o českém verši*, Praha, Karolinum 2006, s. 71–80.
- 13 Srov. Jiří Levý, „Izochronie taktů a izosylabismus jako činitele básnického rytmu“, *Slovo a slovesnost* 23, s. 1–8, 83–94.